

- України та Волині : наук. зб. Вип. 42 : матеріали XLII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. (сmt Ратне, 20 верес. 2012 р. / упор. А. Силук, М. Михалевич. – Луцьк : [б. в.], 2012. – С. 383–385.
5. Гарбарук А. С. Правові гарантії життєдіяльності польської громади в Україні на етапі зародження українсько-польського партнерства / А. С. Гарбарук // Інноваційний потенціал української науки – XXI ст. : зб. доп. XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (22–26 жовт. 2012 р.). – Запоріжжя : Вид. ПГА, 2012. – С. 4–6.
  6. Демчук Я. 267-ма річниця народження Тадеуша Костюшка / Я. Демчук // Monitor Wolynski. – 2013. – 14 лют. – С. 1.
  7. Демчук Я. Навчання польської мови на Волині / Я. Демчук // Monitor Wolynski. – 2012. – 11 жовт. – С. 2.
  8. Денисюк Н. Слово не має кордонів / Н. Денисюк // Monitor Wolynski. – 2012. – 8 берез. – С. 2–3.
  9. Інтерв'ю з Ніною Володимирівною Поремською – головою Товариства польської культури імені Тадеуша Костюшка на Волині. Грудень 2012 р. // Архів А. С. Гарбарук.
  10. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX ст. / О. Калакура. – К. : Знання України, 2007. – 508 с.
  11. Конкурс єднає // Monitor Wolynski. – 2012. – 8 берез. – С. 3.
  12. Моцок В. Польська меншина в Україні в 1990-х рр.: досвід національного життя / В. Моцок // Українська історична наука на порозі XXI ст. : матеріали Міжнар. наук. конгресу (Чернівці, 2000 р.). – Чернівці : [б. в.], 2001. – Т. 2. – С. 329–333.
  13. Пісарський В. Польські квіти / В. Пісарський // Monitor Wolynski. – 2012. – 22 листоп. – С. 4.
  14. Польська пісня у Луцьку // Monitor Wolynski. – 2011. – 29 верес. – С. 10.
  15. Ризинкевич В. Польська національна меншина Тернопільщини: сучасний стан / В. Ризинкевич // Матеріали V Буковин. міжнар. іст.-краєзн. конф. Т. 1 : Історія України. Краєзнавство (Чернівці, 29 верес. 2005 р.). – Чернівці : [б. в.], 2005. – С. 343–346.
  16. Рудницький С. Динаміка реєстрації польських національно-культурних товариств Житомирщини у 1989–2004 рр. / С. Рудницький // Ucrainica Polonica. – Київ ; Житомир : ВЦ Київ. нац. лінгв. ун-т, 2005. – Т. 2. – С. 141–147.
  17. Статут Товариства польської культури імені Тадеуша Костюшка на Волині / Протокол № 1 від 23 груд. 1998 р. Зміни і доп. від 18 верес. 2008 р. – Луцьк : [б. в.], 2008. – 8 арк. // Архів Товариства.
  18. Свідоцтво народного аматорського колективу хорівій капелі «Волинь» Товариства польської культури ім. Тадеуша Костюшка / Протокол колегії № 3/1 від 30.04.2003 р. // Архів Товариства.
  19. Цьолик Н. Подвійне свято в Товаристві польської культури імені Тадеуша Костюшка / Н. Цьолик // Monitor Wolynski. – 2009. – 24 верес. – С. 6.
  20. Яручик В. Фестиваль національних меншин у Луцьку / В. Яручик // Monitor Wolynski. – 2010. – 25 листоп. – С. 6.

УДК 39(477.42):634

Алла Дмитренко

Традиції збирання ягід на Житомирському Поліссі в сучасному етнокультурному просторі

У статті на основі польових матеріалів схарактеризовано традиції, пов'язані зі збиранням ягід, які склалися в селах Ємільчинського й Новоград-Волинського районів Житомирської області. Розглянуто місце різних ягід у структурі збиральництва, регіональні назви чорниць, брусниць, лохин та ін., терміни їх збирання. Проаналізовано ємності (коробки, набирачі) та пристосування (гребінка) для збирання ягід. Висвітлено традиції, пов'язані з першою ягодою, з початком і завершенням ягідного дня, із захистом від вужів та ін. Відзначено традиції збирання ягід на свято Івана Купала та співу в лісі.

Ключові слова: Полісся, Житомирщина, традиційно-побутова культура допоміжні заняття, збиральництво, ягоди.

Дмитренко А. Традиции собирания ягод на Житомирском Полесье в современном этнокультурном пространстве. В статье на основе полевых материалов охарактеризованы традиции, связанные со сбором ягод, сложившиеся в селах Емилчинского и Новоград-Волинского районов Житомирской области. Рассмотрено место различных ягод в структуре собирательства, региональные названия черники, брусники, голубики и др., сроки их сбора. Проанализированы емкости (коробки, сборники) и приспособления (гребенка) для сбора ягод. Освещены традиции, связанные с первой ягодой, с началом и завершением ягодного дня, с защитой от ужей и др. Отмечено традиции сбора ягод на праздник Ивана Купала и пения в лесу.

Ключевые слова: Полесье, Житомирская область, традиционно-бытовая культура, вспомогательные занятия, собирательство, ягоды.

Dmytrenko A. Traditions of Gathering Berries of Zhytomyr Polissya in the Modern Ethnocultural Area. In the article is based on the field ethnographic materials, the author characterizes traditions related to gathering berries in the villages of Emilchinskogo and Novograd-Volhynia region of the Zhytomyr area. It is written about the place of different berries in the structure of gathering, regional names of blueberry, cowberry and so on, terms of gathering such berries. Different capacities (boxes), facilities (grebinka) for gathering berries are shown. The article gives much information about customs related to gathering «the first berry», the beginning and the ending of gathering berries, protection against grass-snakes and so on. The author describes traditions of gathering berries on Ivana Kupala holiday and singing in a forest.

Key words: Polissya, Zhitomirschina, traditionally domestic culture, supporting activity, gathering, berries.

Постановка наукової проблеми та її значення. Кожне суспільство завжди створювало певні типи культури й системи координат, в основі яких лежали культурні цінності, що відповідали певному етапу розвитку. Розглядаючи соціокультурний простір як культуру, отриману від попередніх поколінь і пристосовану до сучасної культури, дослідники відзначають, що в історичному часі соціокультурний простір трансформується, відбувається певна соціокультурна еволюція, тобто процес змін і розвитку людських суспільств, який виходить із загальних зміщень у сукупності доступної культурної інформації [33]. Отож, кожне наступне покоління, щоб зберегти неперервність культурного й національного розвитку, має пристосувати попередні надбання до сучасного етнокультурного розвитку.

Останніми десятиліттями, у зв'язку із соціально-економічними змінами, які відбулися в суспільстві, особливо в сільській місцевості, де сьогодні практично не існує можливості працевлаштування, зростає роль давніх занять, пов'язаних із використанням природних ресурсів краю, у т. ч. і ягід. Саме останні сьогодні – важливе джерело існування сільських родин. Тому актуальним є вивчення традиційного досвіду, нагромадженого попередніми поколіннями, у збиранні ягід, звичаєвих норм та обрядодій, пов'язаних із цим заняттям.

Мета статті – на основі матеріалів, зібраних під час комплексної історико-етнографічної експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (м. Київ) до сіл Ємільчинського та Новоград-Волинського районів Житомирської області (липень–серпень 2011 р.) висвітлити традиції збирання ягід на Житомирському Поліссі в сучасному етнокультурному просторі.

Завдання статті: з'ясувати місцеві назви ягід та показати їх використання; проаналізувати емоції та пристосування для збирання ягід; висвітлити традиції, пов'язані з першою ягодою, з початком і завершенням ягідного дня, із купальськими ягодами, захистом від вужів, співом у лісі та ін.; відзначити місце збирання ягід у житті населення Полісся сьогодні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Збирання ягід складало основу збиральництва в обстежених селах, однак його розвиток залежав від природо-географічного чинника. Усі села умовно можна об'єднати у дві групи: розміщені близько до лісу й далеко від нього. У селах лісової зони, поблизу боліт – більше ягід, а у віддалених – менше. Мешканцям окремих сіл взагалі доводилося ходити по ягоди дуже далеко. «За колгоспу» навіть винаймали машини, за що давали водієві «мерчука» – одну посудину, в яку збирали ягоди – склянку банку, гладішку тощо [10].

Найбільш поширеним було збирання *чорниць*, які в різних селах називали: *чорници* (с. Мало-глумчанка, Рясне, Березники, Сергіївка); *черници* (с. Рудня Іванівська, Кочичине, Сімаківка, Лука), *черніка* (с. Червона Воля), *чорніка* (с. Киянка). Терміну «ягоди» на позначення саме чорниць не зафіксовано. Цю назву тут уживають як збірну. Наприклад, кажуть «ідем по ягоди», але «чорници збираємо» [27]; «Кажуть черници, але йду по ягоди» [8]; «Черници, але йдем по ягоди. Якіє попадуть у лісі... От і зара, якщо йдеш, – Куди? – По ягоди... Ягоди. Шо на тих веточках, все казали чорници» [15].

Більшість зібраних чорниць сушили. Із сухих чорниць варили вареники, пекли пироги, додавали в компоти. Поширеним у досліджуваному регіоні є приготування книшів (книшків) із сухими чорницями. Їх робили у вигляді загорнутих трикутників. Іноді для начинки сухі чорниці змішували з маком. Усі страви із чорницями робили без цукру. Замість нього підмішували тушковані цукрові буряки. Сухі чорниці просто їли, а також розпарювали в печі з цукром. На Різдво обов'язково пекли пироги або «книшики» з ягодами [15; 21; 22]. Сухі ягоди додавали до куті («І знаєте, шо вкусна кутя! Я цього року мешала») [25]. Парили компот (узвар) з ягодами і грушами [8; 27]. Пекли коржі з маком і сухими чорницями [2]. Породіллі на родини носили варені ягоди [15], книшики з ягодами й вареники з маком та ягодами [9]. Чорниці використовувались у народній медицині. Їх їли сухими, парили або ж мочили в горілці й уживали по одній ложці при різних захворюваннях шлунка: «Напиться теї жидкості і ти ягодки з'їсти і всьо. І дуже помагало» [26].

Наприкінці чорничного сезону досягають *лохини*, які росли не по всій території, а подекуди звелись і там, де були раніше [22]. Місцева назва лохин – *буяхи*. Лохини, як і чорниці, сушили, хоч і в меншій кількості. Із сухими лохинами пекли коржі й варили вареники. Змішували їх із тертим підсмаженим цукровим буряком і пекли пироги. Свіжі лохини товкли в макітрі і їли, робили настоянки, засипаючи цукром [15; 23; 24; 26]. Окремі респонденти знають, що багато буяхів їсти не можна, тому що вони дурманять [27]. Зафіксовано відомості про використання буяхів у родинній обрядовості. У с. Сімаківці з ними пекли книшики породіллі [9].

Брусниця у досліджуваному регіоні росте небагато, тому їх збирали не в усіх селах. Називали їх *брушниці* (с. Лука, Неділище), *брушніка* (с. Червона Воля), *брушниця* (с. Рудня Іванівська), *брусниця* (с. Сімаківка), *брусніка* (с. Киянка). В окремих селах їх звать *боровки* (с. Малий Кривотин), *боривки* (с. Сергіївка), а також *иморгухи* (с. Сергіївка). Брусниці найчастіше «смажили» (тушкували) в печі без цукру й зберігали до весни. Їли з картоплею [8; 9; 15; 27; 28]. У деяких селах у ягоди клали цілі солодкі груші, тушкували й перекладали в дубові відра для зберігання. Їх не можна було чіпати, «*бо будуть кіпєть*», тобто закисати. Узимку ці брусниці їли разом із грушами, що просочувалися брусничним соком. Виходило кисло-солодке «варення» яке дуже любляли діти [23].

Журавлину в різних селах називають: *журахвина*, *журахвини* (с. Сімаківка, Неділище, Малий Кривотин, Симони), *журахвіни* (с. Рудня Іванівська), *журафини* (с. Сергіївка), *клюква* (Червона Воля, Лука, Неділище). Раніше журавлину ніколи не брали до Спаса (19.08) і починали збирати восени, коли покопають картоплю і все пороблять на городі, «*в пузю осинь*». Деякі респонденти наголошують, що навіть у вересні не брали, а починали вже у жовтні, коли журавлина стигла й м'яка. Нарікають, що сьогодні ягоду вибирають ще зеленою. Упродовж усієї зими журавлину зберігали свіжою – перебирали і ставили в коморі чи на горищах у коробках, ночвах або ж розсипали на хаті. Другий спосіб зберігання – у воді. Ягоди засипали в діжки й заливали водою. Найчастіше із журавлини варили кисіль, для чого її чавили в долонях. Ягода надавала страві не лише смаку, а й гарного червоного кольору. Журавлина – хороший лікарський засіб. Її закладали у вуха, коли боліла голова, або ж людина вчаділа. Уважають, що ці ягоди сприяють зниженню тиску, допомагають при простудних захворюваннях. Пили навіть воду, у якій стояла журавлина [5–7; 15; 21; 24; 26–28].

З інших ягід збирали *суниці* (*синиці*), *малину*, *ожину* (*ведмедина*, *медведина*), *калину*, *горобину*, *бузину*, ягоди *черемхи*. Суниці їли свіжими й сушили. Малину й ожину на запас не заготовляли й уживали лише свіжою. Калину використовували як лікувальний засіб. У с. Сергіївці, її, як і журавлину, клали у вуха, коли людина вчаділа [28]. З бузини варили варення і кисіль (дає гарний колір і смак), робили чорнило й фарбу для полотна («*крамили полотно*») [23; 27]. Ягоди черемхи сушили на кисіль і варили варення [23].

Для збирання ягід використовували різноманітні невеликі ємності, які вішали на пояс. Найчастіше брали глиняні *гладшики*, а в повоєнні роки навіть армійські котелки, каструльки. У другій половині ХХ ст. поширились відерця, «бітончики», літрові «кварти» (металеві літрові кружки), півлітрові і літрові «слоїки» (скляні банки) [7; 23; 25]. У с. Кочичиному для ягід робили *берестянку* – шматок бересту загинали, «як коробочку», «пронизували» паличкою і чіпляли до пояса [8]. У багатьох селах зафіксована збірна назва для посуду, в який збирали ягоди: *збирник*, *збірник* [4; 5; 7; 15]; *назбірник* [28]; *збиранка* [25]; *набірушка* [8]; *набірочка* [23]; *набирач* [26]; *мерчук* [9]. Ці назви означали міру зібраних ягід. Тобто до пояса прив'язували гладишку, квартиру, слоїка і т. д., а коли набирали ці ємності, то казали, що набрали одного чи два, три і т. д. збірники, набирачі, мерчуки тощо. У с. Неділищі, біля якого було дуже мало ягідників, жодних ємностей на пояс не вішали, а ягоди збирали зразу у відра [18]. Для збирання журавлини, як і повсюди на Поліссі [30, с. 65], використовували «припол», який робили з фартуха або хустки [8].

Найбільш поширеними ємностями для зібраних ягід були плетені *коробки*, однак вони побутували не в усіх селах досліджуваного регіону: «*в нас не було тих коробок. Там, на Поліссі тие коробки*» [2]. Отож, мешканці окремих сіл, віддалених від лісу, не вважають свої території Поліссям, чітко протиставляючи: там Полісся, а тут – ні. Використання коробок зафіксоване в більшості населених пунктів. Є села, у яких одні респонденти пам'ятають коробки, а інші – ні: «*в нас не було тих коробок*»; «*І ще в нас такі коробки, робили коробки із липи і цього. Отак, через... плече*» [2; 3]. Коробки на ягоди плели із соснового, липового або в'язового шпону. Вони мали одну «учипку». Порожню несли на одному плечі, повну – на двох. Місткість коробок – зазвичай два відра [3; 5; 7; 8; 17; 23; 25]. У с. Кривотині ємності на ягоди називали кошіль, а коробками звали сівеньки, плетені з соломи [20]. У с. Осовій, Симони коробки не плели, а робили із широкої смуги липового шпону – загинали, вставляли дно і прошивали ликом [4; 25]. В окремих селах коробки побутують і сьогодні [8]. В інших коробок уже немає, тому що нема кому плести [15]. Крім коробок, по ягоди ходили з дерев'яними відрами.

Єдиним пристосуванням для збирання ягід була *гребінка*. Респонденти ще пам'ятають дерев'яні гребінки, але траплялися вони рідко. Масове поширення гребінок пов'язують зі збиранням ягід на продаж [14]. Стосовно впливу гребінок на ягідники, то більшість респондентів переконана в шкідливості цього пристосування, інші вважають, що гребінка не впливає на ягідники.

Як і в інших регіонах Полісся [30, с. 65–66; 31; 32], у досліджуваному регіоні побутували звичаї, пов'язані зі збиранням ягід. Зокрема, тут відома традиція починати збирати ягоди (чорниці) на Дев'ятуху чи Десятуху, що припадають, відповідно, на дев'ятий і десятий тижні після Великодня. Уважають, що на Дев'ятуху досягає дев'ять ягодинок [8; 26], а на Десятуху – десять [1], або ж стигла кожна десята ягодина (десята частина ягід): *«Я пам'ятаю, що кажуть, якась Десятуха, то це вже, кажуть, десята ягодина спіла»* [3]; *«Чула, Десятуха. Десята частина ягод спіла»* [12]. Окремі респонденти відзначають, що ягоди починають спіти до Трійці [4], хоча інші наголошують, що до Трійці ягід ще мало і стигнуть вони до Десятухи [7]. У с. Кривотині й Малому Кривотині, де проживають переважно поляки, ягоди починали брати перед Петром (за католицьким календарем), коли вони вже добре стиглі (*«на Петра, то вже добре всі чорни»*), хоча знають і про Дев'ятуху та Десятуху, коли стигла десята ягода (*«А вже на Десятуху її брали повністю»*) [21; 22]. У с. Березники вважають: коли знайдеш десять ягодинок на Десятуху, буде «спор» у роботі й будуть ягоди: *«... значить тобі буде завжди везти, завжди в тебе буде, кажуть, спор у роботі. Завжди будуть ягоди. То ми так казали»* [26]. Однак буває, що на Десятуху *«нема, що брать. А буває таке, що десята ягодина спіла, всього-навсього»* [29]. У терміни досягання і збирання ягід активно втручаються і погодні умови: *«Торик, позаторик вибрали до Дев'ятухи, вже не було нийде й одної ягоди. А цього року, то ще й учора збирали»* [13]. Звичай приурочувати збір ягід до певних днів християнського календаря є свідченням синкретизму, тобто перенесення окремих елементів давніх вірувань у язичницьких богів на дати християнського календаря. Тут проявився давній звичай регламентації громадою термінів виконання різних робіт, адже природні багатства, що оточували давню людину, були джерелом її існування. Тому громада мусила дбати про їх збереження.

У досліджуваному регіоні побутували і примовки, які проказували до першої ягоди, знайденої в сезоні, перед тим, як її з'їсти. Усі вони дуже подібні за змістом, але відрізняються переважно порядком слів:

- *«Нова новинка, щоб не боліла голова і спинка»* [2; 4];
- *«Нова-новинка, щоб не боліла ні голова, ні спинка, ні животик, ні ротик»* [6];
- *«Нова-новинка, щоб не болів живот, ні спинка, ні голувка»* [7];
- *«Шоб не боліла ні голова, ні спінка, нічого»* [8];
- *«З'їсти новинку, щоб не болів живот і спінка»* [11];
- *«Нова-новинка, щоб не боліла голова і спинка»; «Нова-новинка, щоб не боліли живот і спинка»* [12];
- *«Перша новинка, шоб... не боліла ні голова, ні спинка»* [15];
- *«Нова-новинка, щоб не боліла ні живот, ні спинка»* [16];
- *«Нова-новинка, щоб не боліла голова і спинка»* [17];
- *«Нова-новинка, щоб не боліла голова і спинка»* [18; 26];
- *«Нова-новинка, щоб не болів живіт і спинка»* [19];
- *«Новая новинка, шоб не болів ні живіт, ні спінка»* [28].

Отже, в основі примовок – прохання здоров'я, тобто новина наділялася магичною силою впливу на людський організм. Тут ми бачимо приклад вербальної магії – віру в магичну силу слова. При цьому окремі респонденти наголошують, що таку примовку говорили до будь-якої новини – картоплі, огірка, помідора [2; 11; 13; 19; 25]. У с. Березники таку примовку говорили й до домашніх ягід та вареників: *«То ми завжди. Хоч і по ягоди в ліс, хоч і по ягоди і біля хати, то казали так: “Тут внутрішні лапки Нова-новинка, щоб не боліла голова і спинка!”»*, а також до перших вареників із ягодами: *«Варила мати вареники і таке казали. Не ягоди! А вареники!.. Шоб не болів животик і спинка!»* [26].

Першу ягідку обов'язково потрібно було з'їсти. Її *«в рот брали»*, *«то не буде болить спинка»* [4; 5]. *«Я то, як возьму ягоди в рот, то я обше то кажу: «Новая новинка, щоб не болів ні живіт, ні спінка». І тоді в рот накидаю ягод»* [29]; *«А! Ну то таке було в нас!.. Найшов ягоду, значить, не читай її, і з'їж її»* [24]. Бачимо, що бажаного можна досягти, не просто промовивши певну фразу, а лише того, як новину покладеш до рота.

На початку кожного робочого дня жінки-ягідниці просили Божої помічі:

- *«Тоді казали: «Боже! Поможі набрать!»»* [15];
- *«А! Боже, помози!, то ми кожний день. Як прийдеши, підв'ясуєш держака свого, набирача, ми казали»* [26];

- «Баба молилась моя... І так люди йдуть, то моляться... Просили Божої помочі, щоб спор дав: «Боже, поможи! Спор дай. Шоб спорно. Бо ягоди не завжди беруться спорно» [8];
- «Просили Бога, шо дай, Боже, шоб набрать» [28];
- «Я прийду, да кажу: «Господи Боже! Поможи, шоб я найшла ягод гарних багато і поможи міні брати». Я скоро наберу» [29].

По закінченні ягідного дня також дякували Богу за допомогу: «Спасібо Богу за помоц» [8]; «Ну, слава Богу шо набрала я. Спасібо Богу, шо допомагав міні. І все. Да помолівся Отче Наш» [25]; «Слава Богу за допомогу» [26]; «Ну, дякую Богу, шо набрали» [28]. У с. Курчиці по закінченні збирання ягід не лише дякували Богові, а й прощалися з ягодами: «Спасібо, кажу, тобі, Боже, шо ти міні поміг! До свідання, ягоди! Буду так іти да балакати, в лісі». Коли ж завершували ягідний сезон і вже востаннє йшли з лісу, прощались із ягодами і з лісом: «Ну шо ж кажу? Нема вже ягод... Будем, кажу, ждуть того року. До свідання, ягоди! До свідання, ліс. Спасібо, кажу, Богу, шо й так до сих пор ми брали ягоди. Оце так балакаю... Балакаю, як дурна» [29].

Збирання ягід супроводжувалося не лише примовками, а й певними заборонами, які зазвичай мали практичний характер. Одна з них – заборона їсти ягоди в лісі під час їх збирання. У с. Кочичине це пояснюють тим, що пропаде бажання їх збирати: «І казала [бабуся. – А. Д.], не їж ягод, бо будеш, уже не будеш брать. Якось говорять люде. Всьо! Охота отпадає» [8]. У с. Андріївчичі також застерігали, щоб із посудини, у яку збирали ягоди, «ничого не з'їсти, все висипать у відро. Шоб, так нам пояснювали – шоб добре брались ягоди» [24].

Зібрані окремі відомості про захист від вужів і гадюк під час збирання ягід. У с. Степанівці вважають, що на Великдень потрібно святити хрін і ним розговітись, тобто з'їсти першим, тоді не бачитимеш вужів у лісі [12]. У с. Рясному вірили, що свячений хрін слід брати до лісу, відкусити від нього шматок і торкнутися ним заду: «Ну, колись мама кажуть, треба святить хрін... І як уходиш у ліс, треба хрін цей взяти і згризти трошки і в руку, і за попу торкнуться. Цим свяченим і рукою. Нічого не будеш бачить. Ну, я не знаю. Я ходила по чорниці одного року шість раз, я не бачила» [19]. Швидше за все, що тут має подіяти сильний, своєрідний відлякуючий запах хрону. Але немаловажне значення має і голе тіло, до якого варто торкнутися хроном. Голе тіло використовували в магічних діях, спрямованих на захист від вужів і в с. Малоглузчанці. Тут, побачивши вперше вужа, піднімали спідницю «геть до гола» і тричі промовляли: «Який гость, така й честь!». При цьому тричі трусили спідницею [8]. Тут простежуємо аналогію між дією і бажаним результатом: голий зад – голо в лісі від вужів, а також віра в магію слова.

У с. Березники, щоб не бачити вужів, до лісу брали шматочок хліба або свяченої паски, яку носили в кишені: «В ліс, то завжди, це нам давали кусочок свяченого хліба. І той хліб, який святити на Паску. Ну, паски, хліб. Чи кусочок хліба. То мати вже давала його нам... ми у кармані носили його з собою завжди. Ми завжди його за собою носили» [26]. Свячений хліб, сіль і воду беруть з собою в с. Сергіївці [27; 28]. У с. Луці теж ідуть із хлібом, але не носять його із собою, а кладуть у лісі [16]. Хліб у цьому випадку можна розглядати як певне жертвоприношення задля досягнення бажаного. У цьому ж селі також вірять, щоб не бачити вужів і гадюк, заходячи до лісу, слід помолитися «Отче наш» і тричі проказати: «Боже, одпусти! Боже, одпусти! Боже, одпусти!.. І все. І там можеш спокійно ходити і ніхто тебе не вкусить... і нічого ти не побачиш» [16]. У с. Сергіївці «Отче наш» проказують дев'ять разів [28].

Локальну своєрідність регіону становить те, що лише в кількох селах респондентам відомо про цілющі властивості купальських ягід. У с. Серби на питання, коли ж чорниці найбільш корисні, відповідають: «На Івана Купала. Ходили. Обов'язково. Всі йшли» [3]. Про купальські ягоди знають у с. Кочичине і Сергіївці [8; 11; 12]. У більшості же сіл традиція збирання чорниць на Купала невідома. У с. Підлуби навпаки існувала заборона на збирання ягід у цей день: «Не ходили на Купального... Не мона... Погань, кажуть, оказується багацько погані у цей день. Шось лязять оци всі вужи тако, о. І на Купайло, кажуть, не мона йти в лес» [5].

Зібрані відомості й про спів у лісі під час збирання ягід: «О! О! Співали! Співали!.. Доберем такого грудочка, сядемо, поємо і так співаєм! Чутно, там хтось співає! А луна йде по цьому лесу!.. Співали! Співали!» [5]; «О!!! То моя робота!.. А оце там, я нагнулася, та співали» [12]; «І ягоди брали, то тако, співали» [15]; «Як ягоди брали, дуже співали! Дуже співали!» [26]. Лише окремі респонденти молодшого віку відзначали, що за колгоспу в лісі не співали, тому що ходили по ягоди таємно й боялися себе виказати: «У ліс ходили таємно, щоб бригадир... Ішли затемно, як виганяли корову. У лісі брали тишком-нишком, не співали» [7].

Висновки. Отож, основне місце в структурі збирання ягід у досліджуваному регіоні займали чорниці. На другому місці – лохини, брусниці, журавлина, яких збирали менше, але в достатній

кількості, оскільки їх заготовляли на зиму. Мало збирали малини, ожини, суниць, які вживали переважно свіжими. Пристосування для збирання ягід можна поділити на три групи: ємності для збирання ягід (набирачі); ємності для перенесення ягід (коробки, кошелі); пристосування для зривання ягід з кущів (гребінка), яке масово поширилося лише останніми десятиліттями, коли ягоди стали важливою статтею заробітків місцевого населення.

Зі збиранням ягід пов'язані певні звичаєві норми, серед яких – пошанування першої ягоди й віра в її магичний вплив на організм; звертання до Бога, у яких відбився вплив християнської культури; віра в захисний вплив різних предметів (хрін, хліб) та голого тіла. Зафіксована незначна поширеність вірувань у цілющість купальських ягід. Відзначено масове поширення звичаю співати під час збирання ягід, але пісень, де б згадувалися ягоди, праця ягідниць, не записано.

Значну роль збирання ягід відіграє в житті населення досліджуваного регіону сьогодні. Ті села, які розміщені поруч із лісом, виживають завдяки його дарам. Респонденти відзначають, що люди й села тримаються завдяки лісу й молодь залишається в селі, оскільки є можливість вижити, тобто заробити якісь кошти на утримання сім'ї. Місцеві мешканці вважають, що коли б *«грамотно побудована була економіка, справедливо було все, то нам би, селу, процвітає і процвітає»*. Нарікають на меліорацію, яка завдала більше шкоди, ніж користі, особливо сьогодні, коли всі меліоративні канали виходять із ладу й підтоплюють села, чого раніше не було. Відзначають вплив масового вирубування лісів і лісових пожеж на скорочення ягідників, лісових трав та ін. Сьогодні для правильної організації промислу ягід, який набрав масового характеру, потрібне втручання держави, яка б регулювала цей процес.

Список використаних джерел та літератури

1. Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, м. Київ (далі – Архів ДНЦЗКСТК), ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D1S1 (с. Середи).
2. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D2S1 (с. Серби).
3. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D2S2 (с. Серби).
4. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D2S6 (с. Осова).
5. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D3S1 (с. Підлуби).
6. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D3S4 (с. Рудня Іванківська).
7. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D3S5 (с. Рудня Іванківська).
8. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D4S1 (с. Кочичине).
9. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D5S2 (с. Сімаківка).
10. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D5S3 (с. Сімаківка).
11. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D5S5 (с. Степанівка).
12. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D5S6 (с. Степанівка).
13. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D6S1 (с. Червона Воля).
14. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D6S2 (с. Червона Воля).
15. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D7S1 (с. Малоглумчанка).
16. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D7S4 (с. Лука).
17. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D7S5 (с. Лука).
18. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D8S2 (с. Неділище).
19. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D8S4 (с. Рясне).
20. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D9S1 (с. Кривотин).
21. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D9S2 (с. Кривотин).
22. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D9S3 (с. Малий Кривотин).
23. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D10S6 (с. Киянка).
24. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D11S2 (с. Миколаївка).
25. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D12S4 (с. Симони).
26. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D13S2 (с. Березники).
27. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D13S3 (с. Сергіївка).
28. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D13S4 (с. Сергіївка).
29. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-2011, од. зб. Дмитренко-D14S2 (с. Курчиця).
30. Дмитренко А. Збиральництво / А. Дмитренко // Етнокультура Рівненського Полісся / упор. В. П. Ковальчук. – Рівне : ПП ДМ, 2009. – С. 64–72.
31. Дмитренко А. Збирання ягід та грибів і архаїчні елементи світогляду українців Західного Полісся (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.) / А. Дмитренко // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 20–25.
32. Дмитренко А. Збирання ягід і архаїчні елементи світоглядних уявлень українців Волині і Західного Полісся / А. Дмитренко // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. – Вип. 15. – К. : Унісерв, 2003. – С. 24–30.
33. Слющинський Б. В. Комунікаційна еволюція й соціокультурний простір [Електронний ресурс] / Б. В. Слющинський. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2011_50/files/ST50_32.pdf